

СТРУКТУРА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ГОТОВНОСТІ ВЧИТЕЛЯ ДО НАДАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ДИТИНИ – ЖЕРТВІ КІБЕРБУЛІНГУ

Фадеева Марія Володимирівна,

кандидат психологічних наук, старший викладач

Республіканський вищий навчальний заклад

РВНЗ «Кримський гуманітарний університет» (м. Ялта)

Постановка проблеми. В умовах сучасних інформаційно-технічних трансформацій глобальна мережа Інтернет є невід'ємною частиною життя не тільки сучасної дорослої людини, а й навіть дитини-дошкільника. Так, за даними Глобальної статистики українського Інтернету, в Україні 20 млн. користувачів Інтернету всього, з них 13,9 млн – регулярних. В Україні більше 1,5 млн. користувачів є активними мешканцями Facebook, а 92% дітей виходять в мережу Інтернет або активно користуються нею для навчання. Разом з тим більшість молодших школярів та підлітків входять до Мережі не тільки для отримання інформації, або навчання, а й для розваг та спілкування в соціальних мережах.

Сьогодні мережа Інтернет є не тільки джерелом інформації та розваг, а і полем для агресивних дій певних осіб. Останнім часом все більше науковців приділяють увагу такому явищу, як кіберагресія і, як різновид її – кібербулінг. Кібербулінг (від англ. cyber-bullying – можливий переклад: знущання в онлайн-середовищі) – це напади з метою нанесення шкоди, котрі здійснюються через електронну пошту, сервіси миттєвих повідомлень, у чатах, соціальних мережах, на web-сайтах, а також за допомогою мобільного зв'язку. Найжахливіше те, що такі напади і знущання над підлітком можуть привести до крайньої точки – суїциду.

Саме тому велика роль у допомозі дитині, яка стала жертвою кібербулінгу лежить на вчителі. Дуже часто такі діти нічого не розповідають батькам, бо бояться, що ті взагалі заборонять їм вихід до Мережі, чого діти, в свою чергу, теж не хочуть. Задача вчителя – бути озброєним знаннями про прояви поведінки жертви кібербулінгу, знати види та різновиди кібербулінгу, вміти помітити зі всього учнівського колективу ту дитину, яка переживає цю проблему та вміти надати їй відповідну допомогу, щоб попередити найстрашніше в цій ситуації, а саме суїцид.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичними питанням та емпіричними дослідженнями прояву та впливу кіберагресії та кібербулінгу на дитину займалися зарубіжні (S. Hinduja, S. Keith, M.E. Martin, J.W. Patchin, S. Shariff та ін.), російські (Ю. О. Годік, А.Д. Єляков, Ю. М. Кузнецова, Г.В. Солдатова та ін.) та українські (О.О. Блискун, Н.М. Дайнека, Є.В. Кулік, О.О. Резнікова та ін.) вчені. Так, О.О. Блискун вперше запропоновано модель кіберагресії (SGAM), О.О. Резніковою розроблено термінологічний словник англословних термінів з психології для понятійного апарату агресії в кіберпросторі, а Є. В. Кулік та Н.М. Дайнека розглядають кібербулінг як педагогічну проблему. Щодо проблеми підготовки та формуванню готовності саме вчителів до надання допомоги дитині – жертві кіберагресії, та кібербулінгу, то виявлено, що цій проблемі не приділялося уваги в науковій психолого-педагогічній літературі. Саме тому обрано тему статті „Структура психологічної готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу”.

Мета статті полягає у визначенні структури та компонентів готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу.

Виклад основного матеріалу. Тлумачення поняття «кібербулінг» ширше всього представлене в роботах зарубіжних вчених [4-7]. Так, Б. Белси [4] визначає кібербулінг як використання інформаційних та комунікаційних технологій для підтримки навмисної та ворожої поведінки окремих осіб, або груп, які мали намір завдати шкоди іншим.

П.К. Сміт та ін. дають таку дефініцію кібербулінгу – агресивні, навмисні дії, які здійснюються групою, або окремою особою, використовуючи електронні форми комунікації, повторно, чи з плином часу проти жертви, яка не може захистити себе [7].

С.П. Монкс та ін. [6] визначають кібербулінг як насильницькі, принизливі, або загрозові дії однієї дитини на адресу іншої за допомогою електронних засобів зв'язку, таких як стільникові телефони, веб-сайти, соціальні мережі сайтів, інтернет групи.

Р. Слонжі [4] визначає, що кібербулінг – це будь-який акт залякування, агресії, домагань, і / або терору чи деспотичної поведінки, який стає можливим за рахунок використання цифрових пристроїв зв'язку, зокрема, Інтернету і мобільних телефонів, який повторюється з плином часу.

Українська дослідниця Л. Найдонова дає таке визначення: кібербулінг (cyber-bullying), підлітковий віртуальний терор, отримав свою назву від англійського слова bull - бик, із спорідненими значеннями: агресивно нападати, ярити, задирати, чіплятися, провокувати, дошкуляти, тероризувати, трюїти. У молодіжному сленгу є дієслово аналогічного походження – биковати. Кібербулінг включає цілий спектр форм поведінки, на мінімальному полюсі якого - жарти, які не сприймаються всерйоз, на радикальному ж – психологічний віртуальний терор, який завдає непоправної шкоди, призводить до суїцидів і смерті. Є також поняття булліцида – загибелі жертви внаслідок булінгу [1].

Деякі дослідники [4; 7] визначали відмінність кібербулінгу та реального булінгу (face-to-face-bulling).

1) анонімність (все, що треба для здійснення нападок – це доступ до комп'ютеру та Інтернету);

2) деіндивідуалізація (анонімність зменшує самосвідомість, знижує стурбованість з приводу поганої оцінки оточуючих та послаблює обмеження проти девіантної поведінки) [6];

3) неможливість кібербулерів моделювати свою поведінку на основі ефекту та реакції жертви;

4) на відміну від реального булінгу, свідками кібербулінгу може стати величезна кількість користувачів Інтернет. Крім того, на відміну від усних та фізичних знущань, знущання у кібер-просторі не можуть бути легко видалені, інші користувачі можуть завантажити та зберегти їх одразу ж.

Л. Найдонова [1] також зазначає, що відмінності кібербулінга від реального (face-to-face bullying) обумовлені особливостями інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальсифікації, наявністю величезної аудиторії, можливістю дістати жертву в будь-якому місці і в будь-який час. Реальний булінг – це ситуація в шкільному дворі, де старші або більш сильні діти тероризують молодших, слабких, він закінчується, коли дитина приходиться зі школи додому. Кібербулінг триває весь час: інформаційно-комунікаційні технології стають невід'ємною частиною життя сучасних підлітків, і від кібер-нападів неможливо сховатися. На відміну від реальної травлі, для кібербулінг не потрібні м'язи чи високий зріст, а тільки технічні засоби, час та бажання когось тероризувати.

На нашу думку, кібербулінг – це агресивна поведінка певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі).

Американські дослідники [4-7] виявили 8 основних різновидів кібербулінгу:

1. Флеймінг (flaming) – обмін короткими емоційними репліками між двома і більше людьми, розгортається зазвичай в публічних місцях Мережі. На перший погляд, флеймінг - боротьба між рівними, але за певних умов вона може

перетворитися на нерівноправний психологічний терор. Несподіваний випад може викликати у жертви сильні емоційні переживання.

2. Переслідування (harrasment) – можуть бути нанесені через електронну пошту, текстові повідомлення, миттєві повідомлення, повідомлення дощці оголошень, у чатах. Воно включає в себе відправку неодноразово жорстокого або образливого повідомлення.

3. Наклеп (denigration) – процес розповсюдження зневажливої інформації про об'єкт переслідування електронними засобами. Вирази часто мають ціллю зробити боляче об'єкту переслідування. Мета полягає в тому, щоб зашкодити репутації переслідуваного.

4. Самозванство (masquerading) – переслідувач позиціонує себе як жертву, використовуючи її пароль доступу до екаунт в соціальних мережах, в блозі, поштою, системі миттєвих повідомлень, або створює свій екаунт з аналогічним нікнеймом і здійснює від імені жертви негативну комунікацію.

5. Обдурювання (outing & trickery) –отримання персональної інформації і публікація її в інтернеті або передача тим, кому вона не призначалася.

6. Соціальна ізоляція може статися онлайн так само, як це відбувається в реальному житті. Цільові особи не допускаються в кімнату чату, або не включені в різні списки „друзів”, виключаються з груп в соціальних мережах.

7. Кіберзагрози і кіберпереслідування особливо жорсткі форми залякування. Останнє включає в себе неодноразові відправки повідомлення, що містять загрози майбутньої шкоди, у той час як перші можуть бути загрози для інших, загрози заподіяти шкоду третій стороні або сторонам, або загрози заподіяти шкоду собі. Ці типи повідомлень, як правило, пов'язані з емоційним дистресом.

Л. Найдвонова [1] також зазначає, що відмінності кібербулінга від реального (face-to-face bullying) обумовлені особливостями інтернет-середовища: анонімністю, можливістю фальсифікації, наявністю величезної аудиторії, можливістю дістати жертву в будь-якому місці і в будь-який час. Реальний булінг – це ситуація в шкільному дворі, де старші або більш сильні діти тероризують молодших, слабких, він закінчується, коли дитина приходить зі школи додому. Кібербулінг триває весь час: інформаційно-комунікаційні технології стають невід'ємною частиною життя сучасних підлітків, і від кібер-нападів неможливо сховатися.

На відміну від реальної травлі, для кібербулінг не потрібні м'язи чи високий зріст, а тільки технічні засоби, час та бажання когось тероризувати. Кібербулінг, як і інші види агресії має певний вплив на особистість підлітка та на його повноцінний психічний розвиток. Американські вчені виявили, що кібербулінг має такий вплив на підлітка [4-7]: труднощі у взаємовідносинах з друзями; самотність; низька самооцінка; депресії; погана академічна успішність; прогули; нанесення собі шкоди або самогубство.

Проаналізувавши ці форми впливу кібербулінгу на підлітка ми зробили припущення про те, що гуманний, спостережливий, озброєний знаннями по проблемі кібербулінгу вчитель, який в своїй навчально-виховній роботі використовує особистісно-орієнтований підхід не зможе пропустити цих негативних проявів в поведінці підлітка. А такі форми впливу, як „труднощі у взаємовідносинах з друзями”, „погана академічна успішність” та „прогули” взагалі стосуються безпосередньої діяльності вчителя, і саме він має помітити таку дитину та зуміти надати їй відповідну допомогу. М.В. Сорокіна, вивчаючи проблему реального шкільного булінгу (face-to-face bullying) зазначає, що булінг в основному латентний для оточуючих процес, але діти, які зазнали травлі, отримують психологічну травму різного ступеня тяжкості, що призводить до тяжких наслідків аж до самогубства [4].

Оскільки кібербулінг часто здійснюється разом із шкільним, реальним булінгом, то запобігання випадків як шкільного так і віртуального насильства є найважливішим завданням держави і, зокрема, педагога, оскільки жорстоке ставлення до дитини неминуче призводить до негативних наслідків.

Вищезазначене змусило нас звернутися до проблеми готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу. Тому нами була запропонована структура готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу. За своєю структурою ця готовність є багатоаспектним психологічним утворенням, яке включає чотири взаємопов'язані компоненти які забезпечують діяльність вчителя по наданню допомоги дитині – жертві кібербулінгу.

<p>мотиваційний компонент прагнення допомогти дитині вирішити проблему, бажання бути гуманним вчителем, бажання бути уважним до проблем кожної дитини прагнення використовувати в роботі особистісно-орієнтований підхід, створити дружельобну атмосферу в класі, прагнення виховувати високоморальних особистостей тощо);</p>		<p>когнітивний компонент знання змісту понять „агресія”, „кіберагресія”, „реальний булінг”, „кібербулінг”; наявність психологічних щодо типових рис учнів, які схильні ставати жертвами кібербулінгу; знання про прояви, які виявляються в дітей, що стали жертвами кібербулінгу тощо</p>
Готовність вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу		
<p>особистісний компонент любов до дітей, доброта, спостережливність, людяність, адекватний рівень емпатії, здатність до ідентифікації, розвинені вольові якості тощо</p>		<p>операційний компонент вміння вести індивідуальну роботу з учнями, вміння проводити бесіду, прищеплювати моральні норми, вміння використовувати в своїй роботі особистісно-орієнтований підхід, вміння виділяти негативних лідерів в учнівському колективі та проводити з ними індивідуальну роботу, вміння працювати з батьками учнів тощо</p>

Рис. 1. Структура психологічної готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу

1) В основу нашої моделі готовності покладено дослідження Л.М. Карамушки [3] але в цьому дослідженні зміст

цієї готовності наповнений новою суттю відповідно до цілей дослідження. У цій моделі було виокремлено: мотиваційний компонент – сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням допомоги дитині – жертві кібербулінгу (прагнення допомогти дитині вирішити проблему, бажання бути гуманним вчителем, прагнення використовувати в роботі особистісно-орієнтований підхід, створити дружельобну атмосферу в класі, прагнення виховувати високоморальних особистостей тощо);

2) когнітивний компонент – сукупність знань, необхідних для своєчасної та коректної допомоги дитині – жертві кібербулінгу (знання змісту понять „агресія”, „кіберагресія”, „реальний булінг”, „кібербулінг”; наявність психологічних щодо типових рис учнів, які схильні ставати жертвами кібербулінгу; знання про прояви, які виявляються в дітей, що стали жертвами кібербулінгу знання про профілаксу наслідків булінгу та кібербулінгу тощо);

3) особистісний компонент – сукупність важливих для надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу особистісних якостей (любов до дітей, доброта, спостережливість, людяність, адекватний рівень емпатії, здатність до ідентифікації, розвинені вольові якості тощо).

4) операційний компонент – сукупність умінь та навичок практичної допомоги дитині – жертві кібербулінгу (вміння вести індивідуальну роботу з учнями, вміння проводити бесіду, прищеплювати моральні норми, вміння використовувати в своїй роботі особистісно-орієнтований підхід, вміння виділяти негативних лідерів в учнівському колективі та проводити з ними індивідуальну роботи, вміння працювати з батьками учнів тощо).

Висновки. Кібербулінг – це агресивна поведінка певної особи, частіше підлітка, яка здійснюється проти конкретної дитини (жертви) засобами електронної комунікації (Інтернет, мобільні телефони, соціальні мережі).

Кібербулінг часто здійснюється разом із шкільним, реальним булінгом, запобігання випадків як шкільного так і віртуального насильства є найважливішим завданням держави і зокрема, вчителя, оскільки жорстоке ставлення до дитини неминуче призводить до негативних наслідків.

Важливою умовою у вмінні педагога надати допомогу дитині – жертві кібербулінгу є готовність вчителя до цього виду діяльності. Структура психологічної готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу складається з чотирьох компонентів:

1) мотиваційний компонент – сукупність мотивів, адекватних цілям та завданням допомоги дитині – жертві кібербулінгу (прагнення допомогти дитині вирішити проблему, бажання бути гуманним вчителем, прагнення використовувати в роботі особистісно-орієнтований підхід, створити дружельобну атмосферу в класі, прагнення виховувати високоморальних особистостей тощо);

2) когнітивний компонент – сукупність знань, необхідних для своєчасної та коректної допомоги дитині – жертві кібербулінгу (знання змісту понять „агресія”, „кіберагресія”, „реальний булінг”, „кібербулінг”; наявність психологічних щодо типових рис учнів, які схильні ставати жертвами кібербулінгу; знання про прояви, які виявляються в дітей, що стали жертвами кібербулінгу знання про профілаксу наслідків булінгу та кібербулінгу тощо);

3) особистісний компонент – сукупність важливих для надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу особистісних якостей (любов до дітей, доброта, спостережливість, людяність, адекватний рівень емпатії, здатність до ідентифікації, розвинені вольові якості тощо).

4) операційний компонент – сукупність умінь та навичок практичної допомоги дитині – жертві кібербулінгу (вміння вести індивідуальну роботу з учнями, вміння проводити бесіду, прищеплювати моральні норми, вміння використовувати в своїй роботі особистісно-орієнтований підхід, вміння виділяти негативних лідерів в учнівському колективі та проводити з ними індивідуальну роботи, вміння працювати з батьками учнів тощо).

Резюме: У статті визначено поняття „кібербулінг”, розглянуто його вплив на особистість підлітка, представлено структуру готовності вчителя до надання допомоги дитині – жертві кібербулінгу. **Ключові слова:** Інтернет, кіберагресія, кібербулінг, готовність, компоненти готовності.

Резюме: В статье дано определение понятия «кибербуллинг», рассмотрено его влияние на личность подростка, представлена структура готовности учителя к оказанию помощи ребенку – жертве кибербуллинга. **Ключевые слова:** Интернет, киберагрессия, кибербуллинг, готовность, компоненты готовности.

Summary: The article deals with the definition of „cyberbullying” and its impact on adolescent’s personality. The structure of teacher’s readiness for giving help for the child who became the victim of cyberbullying is considered. **Keywords:** Internet, cyberaggression, cyberbullying, readiness, the components of readiness.

Література

1. Кибербуллинг: опасное виртуальное «быкование» [Электронный ресурс] / Л. Найдынова Режим доступа: [file:///G:/Социальные сети/Кибербуллинг опасное виртуальное «быкование» \(Cyber-bullying\).htm](file:///G:/Социальные%20сети/Кибербуллинг%20опасное%20виртуальное%20«быкование»%20(Cyber-bullying).htm)

2. Сорокина М. В. Психологическая помощь жертве буллинга: (IV Международная студенческая электронная конференция «Студенческий научный форум» 15 февраля – 31 марта 2012 года) [Электронный ресурс] / Сорокина М. В. // Режим доступа: <http://rae.ru/forum2012/pdf/0559.pdf>

3. Карамушка Л. М. Психологія управління закладами середньої освіти: монографія / Л. М. Карамушка – К.: Ніка-Центр, 2000.–332 с.

4. Cyberbullying versus face-to-face bullying [Электронный ресурс] / J. J. Dooley, J. Pyzalski, D. Cross. Режим доступа: http://icbtt.arizona.edu/sites/default/files/cross_set_al_cyber_vs_face-to-face.pdf

5. Kowalski R. M., Limber S. P. (2007). Electronic bullying among middle school students / R. M. Kowalski, S. P. Limber // Journal of adolescent health. – 2007. – vol. 41(6). – P. 22 – 30.

6. Monks C. P. , Smith P. K. (2006). Definitions of bullying: Age differences in understanding of the term, and the role of experience / C. P. Monks, P. K. Smith // British Journal of Developmental Psychology. – 2006. – vol. 24. – P. 801 – 821.

7. Smith P. Cyberbullying: Its nature and impact in secondary school pupils / P. Smith, J. Mahdavi, M. Carvalho, S. Fisher, S. Russell, N. Tippett // (2008). Journal of Child Psychology and Psychiatry. – 2008. – vol49. – P. 376–385.